

Ik lees de wereld¹

Versie 26 maart 2014²

Hans van Driel (Universiteit van Tilburg) – hvdriel@uvt.nl

Jan van Avezaath (Cubiss) – j.vanavezaath@cubiss.nl

Al onze zintuigen werken samen om de wereld te ontdekken, al moet gezegd dat de zintuigen reuk, smaak en tast er bekaaid van afkomen in een samenleving die met name gericht is op zien en horen. Maar niet getreurd, Cubiss Next en de Universiteit van Tilburg sloegen de handen ineen en ontwierpen vijf lessen waarin telkens een zintuig centraal staat en die je leren de wereld te ontdekken. En ze nodigen jou uit om zelf nieuwe lessen te ontwerpen en te publiceren op de website ikleesdewereld.nl. De basis vormt de semiotiek, de discipline die wil begrijpen hoe wij de wereld leren begrijpen.

Ooit beperkten de bibliotheken zich tot leesbevordering met als uitgangspunt het lezen van een boek. Dat boek gaf toegang tot een al dan niet verzonnen wereld die je kon begrijpen via dat boek. Het kunnen onderscheiden van letters en soms ook van afbeeldingen, het voelen van het papier en in bepaalde situaties het horen van de voorleesstem, dat zijn de instrumenten waarmee een beroep werd gedaan op drie van onze zintuigen waarmee we konden doordringen in die wereld.

¹ De inhoud van dit artikel valt onder de licentie van de *Creative Commons*-afspraken:

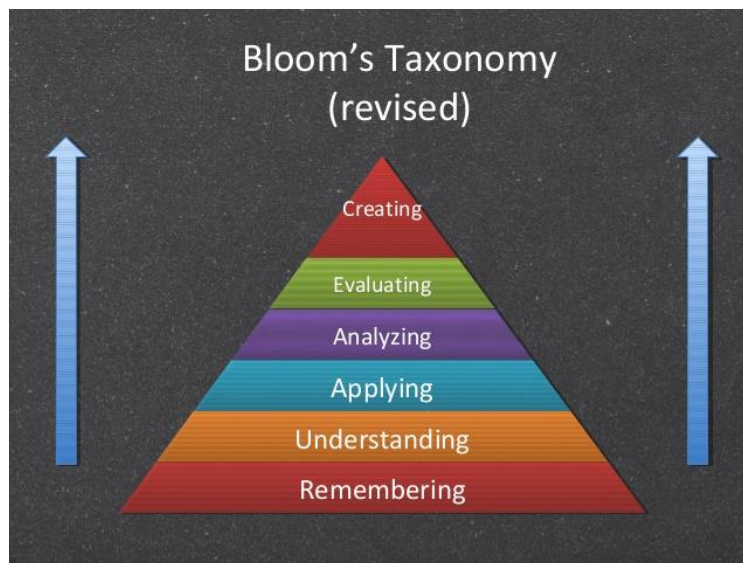
<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/deed.nl>

² De woordwolke is gemaakt via wordle.net

Inmiddels is er het een en ander veranderd. We zijn allang niet meer alleen geïnteresseerd in de verhalen van een officiële schrijver. We worden ons bewust dat ook onze directe omgeving verhalen vertelt, zoals vallende bladeren over de komende herfst en dat een glas wijn kan proeven naar de chardonnaydruif, zoals toen, daar in de Bourgogne. We willen ook ons eigen verhaal graag vertellen en doen dat in blogs, via *Facebook*, filmpjes op *Youtube*, en talloze andere kanalen. De gehele wereld lijkt 'leesbaar' geworden en we gooien al onze zintuigen in de strijd om die wereld te kunnen lezen en om zo die wereld te kunnen begrijpen. Over die wereld en ons pogen haar te begrijpen gaat de rest van dit artikel. Maar eerst iets over onze didactiek.

Flip de Klas

In onderwijs en educatie kennen we zes fasen, gebaseerd op een model dat in 1956 is ontwikkeld door Benjamin Bloom (1913-1999) en zijn medewerkers. Eerst leggen we de leerstof uit totdat de leerling die heeft begrepen; dan vragen we hem om de leerstof toe te passen, deze te analyseren en er kritisch op te reflecteren; en ten slotte zou de reflectie kunnen leiden tot het creëren van nieuwe kennis³:

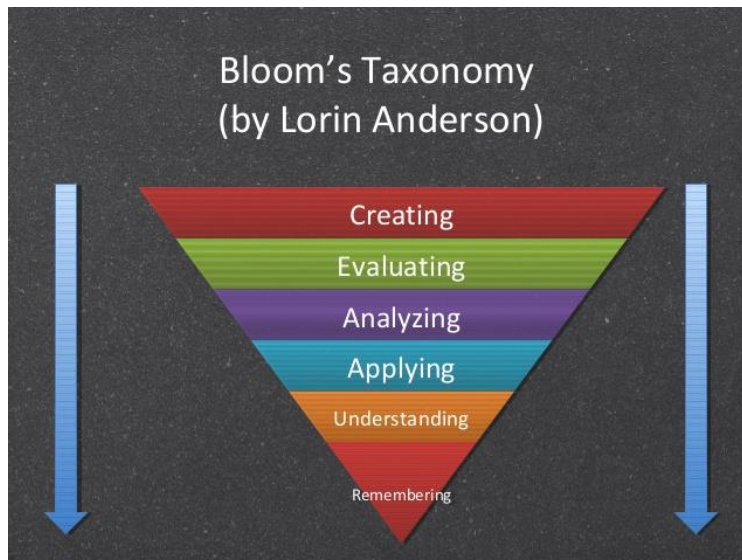
Shelley Wright⁴, en ook de auteurs⁵ van het boek *Flip the Classroom* (2012), stellen voor om de taxonomie om te draaien en te starten met het proces van ontdekken zodat de leerling zelf via de opeenvolgende fasen uiteindelijk de leerstof c.q. de theorie formuleert.

---

³ Lorin Anderson e.a. wijzigden in 2001 de zelfstandig naamwoorden die Bloom gebruikte in actieve zin (zoals *creation* in *creating*). Dit om te accentueren dat leren een actief proces is.

⁴ <http://blogs.kqed.org/mindshift/2012/05/flip-this-blooms-taxonomy-should-start-with-creating/>

⁵ Jonathan Bergmann & Aaron Sams (2012), [*Flip Your Classroom. Reach Every Student in Every Class Every Day.*](#)

Het Ik-lees-de-wereld-project is gebaseerd op dit laatste model. We sturen mensen op ontdekkingstocht door telkens een zintuig te prikkelen en daaraan een intrigerende vraag te koppelen. In groepsverband evalueren we vervolgens de antwoorden van de deelnemers door ze te analyseren en de bevindingen toe te passen op een nieuwe situatie. Het doel van deze ontdekkingstocht is te begrijpen hoe elk van onze zintuigen bijdraagt aan het leren kennen en leren begrijpen van de wereld om ons heen.

De theoretische basis van de ontdekkingstocht vormt de semiotiek⁶ die is gebaseerd op het gedachtegoed van de Amerikaanse filosoof C.S. Peirce (1839-1914). Peirce wilde begrijpen hoe wij de wereld leren begrijpen. Dat is natuurlijk een mooie recursieve vraag. Het mogelijke antwoord vond Peirce in een filosofische en in een semiotische procedure.⁷

De filosofische procedure

Toen Peirce nadacht over hoe hij de wereld in zo weinig mogelijk categorieën zou kunnen beschrijven – ter vergelijking, Aristoteles (384 – 322 v. Chr.) kwam uit op tien categorieën -, moest hij concluderen dat drie categorieën voldoende zijn. Hij noemde ze *Firstness*, *Secondness* en *Thirdness*. Met deze drie categorieën zijn wij in staat om een beschrijving te geven van ons bestaan.

De eerste categorie – *Firstness* - is de idee van *mogelijkheid*. Waarheen we willen gaan, hoe we ons kleden, gaan zitten, liefhebben, altijd bestaan er vele mogelijkheden waaruit we al dan niet bewust een keuze maken. Een oneindig aantal mogelijke kleuren waaruit we kunnen kiezen bij het tekenen; wanneer we

⁶ Een strenge beschrijving van de semiotiek van C.S. Peirce vindt u in het proefschrift van Hans van Driel uit 1993 dat gratis als *pdf-file* is te downloaden:
<http://comcom.uvt.nl/driel/publica/peirce/INDEX.HTM>

⁷ Natuurlijk kan de lessenserie ook worden gebruikt conform de klassieke volgorde die Bloom e.a. beschreven. We leggen eerst de semiotiek uit en vragen dan aan de deelnemers om de semiotiek toe te passen op de lessenserie.

ons 's ochtends aankleden, hebben we een keuze uit de mogelijke kleding in onze klerenkast; de bibliotheek biedt keuze uit duizenden boeken die ik zou kunnen lenen, enz. *Firstness* associëren we met creativiteit, met openheid, met dynamiek en met esthetica.

In de lessen bieden we vijftwintig mogelijke routes aan die je kunt volgen. Bij elke route speelt één van de vijf zintuigen een hoofdrol, maar je weet van tevoren niet welk zintuig. De route die je kiest, presenteert je een van de vijftwintig mogelijke werelden. Een eenmaal gekozen wereld biedt op zich ook weer mogelijkheden die je creativiteit, die je omgaan met het concept *Firstness* stimuleren.

De tweede categorie – *Secondness* - is het daadwerkelijke *handelen*. Ons leven lang kiezen we – al dan niet bewust – daadwerkelijk uit de wereld van mogelijkheden. Ik luister nu naar dat muziekalbum gekozen uit de talloos vele, ik draag die kleding en ik ga zo meteen naar het sportcentrum en niet naar de kroeg. *Secondness* associëren we met handelen, met oorzaak/gevolg, met actie/reactie en met ethiek.

De speler kiest een van de vijftwintig aangeboden mogelijke werelden met een hoofdaccent op een van de vijf zintuigen, waarin h/zijzelf daadwerkelijk een rol gaat spelen. Welke rol is het resultaat van een volgende keuze. Anders gezegd, ons zijn in de wereld is het voorlopige resultaat van een reeks van daadwerkelijke keuzen.

Nu zouden wij razend dol worden, wanneer we bij elke handeling in ons leven telkens opnieuw bewust zouden moeten kiezen. Haal ik nu adem of wacht ik even? Zit ik rechtop of hang ik onderuit? Wat zal ik doen bij dat rode stoplicht? Gelukkig ontwikkelen we in ons leven *gewoonten* die ons handelen vanzelfsprekend maken. Dat is de derde categorie van C.S. Peirce, die van *Thirdness*, die we associëren met wetmatigheid, overtuiging, gewoonte en met logica.

De lessen zijn er op gericht dat de speler zich bewust wordt van zijn/haar vanzelfsprekendheden, met name wanneer het gaat om de zintuigen in relatie tot het begrijpen van de wereld.

Maar gemaakte keuzen zijn niet altijd vanzelfsprekend. In dergelijke gevallen is er dan geen sprake van *Thirdness*, maar telkens van een vorm van *Secondness*.

Voorwaarden om te be-grijpen

Naast deze filosofische procedure ontwikkelde Peirce een semiotische procedure om ons proces van begrijpen te kunnen beschrijven. In de Westerse samenleving willen wij grip krijgen op onze omgeving, wij willen die wereld om ons heen leren be-grijpen. Dat is mogelijk, omdat wij waar-nemen en dan bedoelen we dat in de ruime betekenis van het woord: via elk van onze zintuigen kunnen wij waarnemen. Daarmee is aan een belangrijke voorwaarde voldaan om te kunnen begrijpen: wat we willen begrijpen, kan alleen via iets dat waarneembaar is via onze zintuigen. In de semiotiek noemen we alles wat waarneembaar is een *teken*.

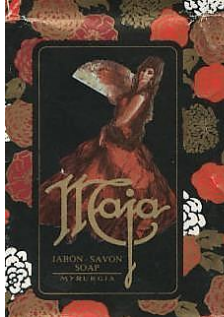
In elk van de vijf lessen maken we via de nadruk op één zintuig iets waarneembaar, d.w.z. voelbaar, ruikbaar, hoorbaar, zichtbaar en proefbaar.

Waarnemen alleen is echter niet voldoende voorwaarde om te leren begrijpen. Wat ik waarneem – het teken -, moet functioneren binnen een gemeenschap waartoe ik behoor. Dat valt eenvoudig uit te leggen. We zien iemand met een gebruide huid. Binnen de Westerse samenleving vormt gezond bruin zijn voor velen een schoonheidsideaal. Vakantiebestemmingen en een hele zonnebankindustrie zijn hierop gericht. In een Chinese gemeenschap – een gemeenschap waartoe ik niet behoor – is een gebruide huidskleur evenwel verwerpelijk, want verwijst naar wonen op het platteland waar vooral armoede heerst. Zonder kennis van de Chinese gemeenschap valt niet te begrijpen dat vele mensen in China in de zon hun huid bedekken. Een waarneembaar teken - als een gebruide huid - functioneert dus anders in verschillende gemeenschappen en wie geen kennis heeft van de codes, van de gewoonten en vanzelfsprekendheden – een vorm van *Thirdness* - binnen een bepaalde gemeenschap, is dan ook niet in staat om die wereld te begrijpen.

In de lessen creëren we telkens een situatie waarbinnen het waargenomene een rol speelt. Dat is een verhaal waarvan de speler deel had kunnen uitmaken en die de speler zich probeert voor te stellen.

Een teken is dus waarneembaar en functioneert in een bepaalde gemeenschap. Die gemeenschap hoeven we niet altijd als iets heel groots te zien, zoals het Westen en China. Kinderen scheppen graag een klein eigen gemeenschapje waarin ze afspraken maken die alleen gelden in dat kleine wereldje: 'Als ik poep zeg, moet jij een sprongetje maken.' En filmregisseur Steven Spielberg creëerde een 'wij-kijken-*Jaws*'-gemeenschap door een bepaalde afspraak te maken met de filmkijker, waarvan deze zich overigens niet bewust is: in elke scène waarin de haai in beeld komt, klinkt het *Jaws*-thema op de geluidsband. Wij geraken daaraan gewend en de klap is des te heftiger wanneer aan het slot van de film de haai verschijnt zonder dat het thema heeft geklonken. Spielberg verbreekt dan een zelf gemaakte afspraak met de filmkijker die alleen geldt binnen de gemeenschap van filmkijkers op het moment van kijken naar de film *Jaws*.

Ten derde verwijst een teken altijd naar iets dat afwezig is. Nemen we als voorbeeld deze [waarneembare] afbeelding. De afbeelding verwijst naar het afwezige stukje Majazeep, wat voor een bepaalde gemeenschap – we vermoeden vrouwen, geboren in het midden van de vorige eeuw – eenvoudig te herkennen is, want de afbeelding lijkt in een aantal opzichten op het afwezige stukje zeep⁸.

We vatten samen. Om de wereld om ons heen te kunnen begrijpen, zijn we ons bewust van mogelijkheden, van kiezen en van vanzelfsprekendheden. Begrijpen verloopt altijd via tekens die in welke vorm dan ook waarneembaar zijn, functioneren binnen een gemeenschap, en op enigerlei wijze verwijzen naar een afwezige.

Be-teken-is-vorming

Pas wanneer iets waarneembaar is, functioneert in een gemeenschap en verwijst naar een afwezige is aan de drie voorwaarden voldaan dat we binnen een bepaalde gemeenschap betekenis kunnen gaan vormen. Nemen we opnieuw de afbeelding van een stukje Majazeep. Deze afbeelding voldoet aan de drie voorwaarden en kan een betekenis effect oproepen. De semiotiek onderscheidt drie mogelijke betekenis effecten, namelijk een emotie, een handeling en/of een vorm van kennis. Op de website van *Casa Archidona*, een online magazine over Spaanse lifestyle, cultuur en eten, merkt de redactrice naar aanleiding van een stukje Majazeep het volgende op:

*'[...] Het merk is ruim 100 jaar favoriet onder de chique dames. Het geurtje doet me altijd denken aan mijn oma, die de zeepjes in de linnenkast legde zodat je beddengoed lekker rook. Dit heb ik nu van haar overgenomen en brengt mij telkens bij het openen van de kast weer eventjes terug in de tijd.'*⁹

Het betekenis effect bij haar is een herinnering, en hiermee is het betekenis vormingsproces in verband met de afbeelding voorlopig afgerond bij de redactrice. We schrijven nadrukkelijk 'voorlopig'. Nieuwe ervaringen in ons leven maken immers andere betekenis effecten mogelijk. Zo verdringt bij u het

---

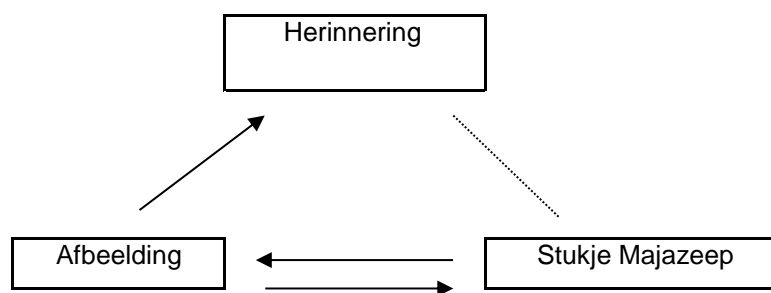
⁸ In de semiotiek spreken we dan van een iconische relatie tussen teken en afwezige. Hiernaast kennen we de indexicale en symbolische relatie.

⁹ <http://casa-archidona.blogspot.nl/2008/07/maja-zeep-de-geur-van-oma-beauty.html>, een online magazine over Spaanse lifestyle, cultuur en eten, bezocht op 18 oktober 2012.

lezen van dit artikel – een nieuwe ervaring – voor een moment mogelijk uw eigen gevormde betekenis effect bij MajazEEP.

In de lessen vragen we expliciet aan de speler om een mogelijk betekenis effect te formuleren dat het waargenomen bij hem/haar oproept.

Schematisch kunnen we het genoemde proces van betekenisvorming i.v.m. de afbeelding van een stukje MajazEEP aldus voorstellen (de zogenaamde 'semiotische driehoek'):

Ten slotte

Soms intrigeert de wereld ons en proberen we haar te begrijpen met de middelen die wij tot onze beschikking hebben, namelijk onze zintuigen en het proces van betekenisvorming dat de semiotiek beschrijft. Met onze vijf zintuigen lezen wij de wereld ook vaak op een vanzelfsprekende wijze. Onze lessenserie wil graag die vanzelfsprekendheid af en toe doorbreken en nodigt een ieder uit om op de website¹⁰ zelf hieraan een bijdrage¹¹ te leveren.

¹⁰ <http://www.ikleesdewereld.nl>

¹¹ De serie kan ook op een andere wijze bijdragen aan het lezen van de wereld om ons heen, bijvoorbeeld als een gerichte prikkel om te associëren of om elkaar te leren kennen in een groep.